

STRUČNÁ ÚVAHA O KARLU KRAMÁŘOVI JAKO POLITICKÉM TYPU

MARTIN KUČERA, Akademie věd ČR, Praha

Román vynikajícího západoněmeckého spisovatele – anti-fašisty Siegfrieda Lenze (1926) *Deutschstunde* vyšel v českém překladu v polovině sedmdesátých let 20. století pod titulem *Hodina němčiny* a vzbudil po právu živý zájem. Kdyby jej byli mohli číst manželé Karel a Naděžda Kramářovi, cítili by se zaskočení, přímo zhnuseni. Hrajme okamžik malou psychohru a představme si, jak se jim zprvu rozjasnilo tváře nad zjištěním, že Lenz je tvrdý kritik německého nacionalismu. Vzápětí by se však rozhořčili, neboť spisovatel neperzifloval výhradně německý, nýbrž každý nacionalismus v jeho emotivně zbarvené šovinistické fázi. Lenzova kritika takového nacionalismu by se byla Kramářových jistě bytostně dotkla. Všecky jiné nacionalismy byli s to odsoudit, jen český a ruský, případně vůbec slovanský, se v jejich představách vznášel na příslivečných holubičích perutích. K ztracení autora by však byli zcela jistě dospěli tehdy, když by při četbě zjistili, že Lenz netoliko podrobil kritice, leč dokonce sarkastické satire chování politických vůdců, kteří z mluveného jazyka (řeči) činí nástroj manipulace davu, jemuž sice pochlebují, ale ve skutečnosti jím pohrdají. Kramářovi satiru těžko snášeli, natož tu, jež mohla mířit na jejich slabosti. K jakému rozladění by však u nich bylo došlo, jakmile by byli přišli na to, že německý spisovatel si vzal na mušku i okolí politiků, jejich poradce, přísně politikem střežené, aby náhodou nepřevyšovali jeho inteligenční kvocient, namlouvače všeho druhu, plazivce a slouhy, ba rodinné příslušníky politiků, narušující zpravidla svými žádostmi nebo vkusem hodnotovou škálu jejich preferencí, a posléze rovněž odpor politických vůdců jakéhokoliv národa vůči těm, co si troufli oponovat a myslet po svém.

Na pomyslném pásmu četby manželů Kramářových lze demonstrovat jakousi kvintesenci průměrných politických nectností, jimiž Karel Kramář oplýval v nemalé míře. Jeho portrét se popravdě nectnostmi nevyčerpával, nicméně po čtvrtstoletém studiu jeho politické dráhy můžeme vcelku bez rozpaků prohlásit, že Kramářovy slabosti ovlivňovaly celý jeho politický a státnický postup, každý jeho pohyb na veřejnosti. Mezi významnými českými politickými individualitami sotvakde jinde najdeme výraznější příklad pro podobné tvrzení, protože kupříkladu i takový Antonín Novotný, politik jistě neporovnatelně menšího rozhledu, odlišné sociální příslušnosti a zhora jiné éry, byl s to občas vyslechnout některé pozitivně našeptávající hlasy ze svého

bezprostředního okolí, kterým byl aparát státostrany, tedy kolektivní orgán vedení. Kramářův sklon k autokratičnosti zato způsoboval, že přenášel řídicí pravomoci na druhé osoby naprosto svévolně, podle toho, kdo a jak mu byl právě sympatický. Nesympatie u něho vycházela z faktu ohrožení. Cítil-li se ohrožen silou toho či onoho jednotlivce, zaujal automaticky pozici nedůvěry a nedokázal ji pragmaticky překlenout. Uvnitř mladočeské strany nebyl schopen osobních kompromisů, ač veškerá jeho politická linie byla ryzí kompromis, lavírování z programu i z nedůslednosti.

V předkládaném textu nemíníme přespříliš historizovat, spíše hodláme nanést několik tahů sociálněpsychologické povahy, neboť se domníváme, že sociální psychologie nabízí historickému výzkumu dosud nedostatečně vytěžené badatelské pole. Navíc je sociální psychologie nezastupitelnou pomocnou historickou disciplínou tam a tehdy, kde a kdy se historik rozhodne metodicky se podrobit dialektické hermeneutice s požadavkem interpretace jako rozumění na základě vcítění a jako rekonstrukce na základě dekonstrukce (lépe dekodování) a objektivace předmětu výzkumu. Od okamžiku svého zrodu byl Karel Kramář sociálně determinován původem z rodiny českého středního továrníka na česko-německém smíšeném území. Plynul z toho jednak nesoulad s německým kapitálem a jeho interese, jednak všudypřítomná snaha hájit kapitál národnostně český a v první řadě svůj vlastní. Když onu základní, v mnoha ohledech klíčovou charakteristiku poněkud přeženeme, tak Kramář – celoživotně podnikající v bavlnářském průmyslu – nikdy nepřekonal sociální horizont průměrného českého podnikatele pogründerského období. Nikdy jím ani na okamžik nepřestal být. Z toho plynulo vše ostatní.

Díky otcovskému zázemí se Karlu Kramářovi dostalo velmi dobrého vzdělání. S ohledem na osobní podnikatelskou budoucnost a na mladičkou touhu po veřejném vystoupení (a vyniknutí) zvolil si ke studiu obor moderní, atraktivní, perspektivní, a jak se tenkrát mělo za to, otevírající široké možnosti k řešení podstatných soudobých problémů, jež byly stále viditelněji spjaty s rozporem mezi kapitálem a prací – totiž obor finančního práva. Pominul rozsáhlé hájemství práva trestního a občanského, disciplin mezi právníkou mládeží aktuálně nejoblíbenějších, a vrhl se na finance v historicko-juristické recepci jako na předmět hodný vědecké kariéry. Pod vlivem svých vysokoškolských

učitelů Josefa Kaizla v Praze, Adolfa Wagnera v Berlíně, Gustava Schmollera ve Strassburgu a Alberta Sorela na Svobodné škole politických věd v Paříži se připravoval k habilitačnímu řízení, ve Vídni externě navštěvoval lekce na Institutu pro rakouský dějepis. Dějepisné znalosti uplatnil po letech v podílu na syntéze české politické historie v kompendiu *Česká politika*.

Atmosféra v českém veřejném dění, jak ji rozpoutala přecitlivěle prožívaná aféra kolem Rukopisů královédvorského a zelenohorského, přivedla vcelku ústrojně mladého ambiciózního právníka se silným sociálním povědomím, vštěpovaným mu učiteli, z nichž dva němečtí patří mezi klasiky katedrového socialismu, i teoretickým promyšlením obsahu doby do tábora českých liberálních demokratů. V jeho čele stáli Tomáš Masaryk a Josef Kaizl. I když ho oba nabádali k žádoucímu vědeckému výstupu a k podstoupení procedury habilitace, paradoxně byli to právě oni, kdo ho od té dráhy jednou provždy odvedli a vtáhli do proudu politiky. Již v tomto momentě se projevila jedna z určujících Kramářových vlastností – nedostatek cílevědomosti, pevné vůle, rozhodnosti a nedostatek pracovitosti, podléhání cizím vlivům. Rezignace na vědu, k níž slibně započal cestu během studia a krátce po něm, byla první Kramářovou morálněvolní prohrou. Stal se jedním z mála českých profesionálních politiků, přičemž možnost profesionalizace mu zajišťovaly zděděné podniky, a i když měl nepochybné národohospodářské, historické a politické vzdělání, dále je nerozvíjel. V oblasti teorie vývojově ustrnul ve druhé polovině devatenáctého století, přesněji v osmdesátých letech. Teoretickým nárokům posledního desetiletí 19. věku s naléhavě vyslovenou maximou metodického kriticismu podle nás nestačil.

Po sloučení frakce tzv. realistů s mladočechy mohl se Kramář konfrontovat a také se konfrontoval s mladočeskou politickou garniturou. Jestliže Masaryk rostl v charismatického teoretika směru a Kaizl se ubíral samostatně jinam, veden ctižádostí dosáhnout spolupodílu české buržoazie na vládní moci v monarchii, Kramář zaujal zejména jako parlamentní řečník a taktik, jako praktický parlamentář. Osvědčil na rozdíl od svých druhů diplomatický takt i oportunitu, uměl promluvit vždy ex abrupto, zvučným, plným hlasem, dokonalou dikcí a svěbytnou, téměř mistrnou stylizací pronášel projevy v podstatě k jakémukoli žádanému či diskutovanému tématu. Jeho projevy nebyly nikdy prázdné, mířily k jádru věci. Neodchylovaly se od liberální doktríny a snad jedině v této otázce a potom ještě v otázce slovanské orientace české politiky v Rakousko-Uhersku jako orientace pro národ i monarchii směrodatné, záchranné a užitečné se neutápěl v kompromisnictví a vyjadřoval se konsekventně. Přesmíru podnětů ovšem nepřinášel. Kramářovy koncepce byly odvozovány odjinud, od bratrů Grégrových, od Gustava Eima, od Masaryka a s rostoucí intenzitou od Kaizla, později od ruských politických myslitelů. Lidovostí a demokratismem Kramář též nevynikal. Staří bardi jako Emanuel Engel, Josef Herold, Václav Kounic nebo Václav Škarda, nemluvě o Ervínu Špindlerovi, Karlu Tůmovi a jiných včetně spisovatelů Jana Nerudy, Jakuba Arbesa a Svatopluka Čecha, byli rodověrnými demokraty a k principu monarchismu i k dynastii zachovávali odstup, diktovaný zčásti jejich revolučně-demokratickým mládím,

Obr. 8. Karel Kramář, 1896

zatímco pro Kramáře rezóna koruny byla do války něčím nedotknutelným.

Jakkoli v devadesátých letech kulminovala Kramářova parlamentní kariéra vysokými funkcemi v prezidiu poslanecké sněmovny a jakkoli jako žurnalista, zpravující francouzské revue o situaci v mocnářství, způsobil málem krizi v trojspolkové velmocenské alianci, nedokázal si vydobýt směrodatnou pozici v mladočeské straně. Po překonání kolize mezi realisty a po brzy následující smrti Julia Grégra definitivně sejal svůj politický život s druhou nejstarší českou politickou stranou, zprvu plně zaujat jejími neuspořádanými vnitřními poměry. Teprve pozvolna, když předčasně skončil programatický Kaizl, Kramář kolem sebe soustředil finanční, žurnalistické a intelektuální síly mladší generace. Oslovoval je tím, že Kaizlův etapismus adaptoval v nových podmínkách po roce 1903 (tehdy se zdařilo překonat dílčí hospodářskou krizi ve spotřební výrobě a Živnostenská banka ovládla kapitálový trh českých zemí) v ideologickém konceptu „pozitivní politiky“, že onen koncept doplnil novoslovanským, zacíleným na součinnost Rakousko-Uherska s carským Ruskem, a že si stanovil reorganizovat stranu v centralizovaný celek, svázaný akceschopnou disciplínou. Během vnitrostranické krize – mezi lety 1901 a 1907, tzn. od Kaizlovy smrti po reorganizační mladočeský sjezd – v Kramářovi doutnala neukojená ambicióznost a bujela vrozená

ješitnost. Neobyčejně si začal zakládat sám na sobě a stal se nedůtklivý k pouhým náznakům nesouhlasu. V časopise *Nová česká politika*, jež si založil pomocí svého majetku a svého právního zástupce, advokáta Ladislava Klumpara, razil metodu pozitivního politického takticismu. Při její artikulaci navázal na někdejší „drobečkovou“ strategii národní politiky, formulovanou Františkem Ladislavem Riegrem, a na koncepci politiky „etap“ Josefa Kaizla. Obě stanoviska se ale od Kramářova lišila tím, že zachovávala v popředí státoprávní cíl českého politického zápasu s Vídní o restituci historické české státnosti, i když současně reflektovala krizovou fázi ve vývinu opojné celonárodní vidiny. Kramář odsunul – vědomě a správně – státoprávnost do druhé řady, protože za daného stavu nebyla splnitelná, a přesunul těžiště zájmu směrem k probojování ústavní revize, a to včetně revize zahraničního kurzu monarchie. Uvažoval nesporně v celoříšském rámci a v státnickém rozměru, nicméně nejednal důsledně a přes respekt, kterého dosáhl u reformněji myslících vídeňských státníků, nevydobyval si jako kdysi Rieger prvořadé místo mezi českými politiky své epochy, což nevyplývalo z pouhé proměny časových reálií. U části českého publika získal zajisté frenetický obdiv, u další velké části budil neméně frenetickou bouři nevole.

Pozitivní politika v Kramářově pojetí byla národněpolitickou variantou konstruktivní opozice, lavírování a vzájemných koncesí případ od případu, nikoli krok za krokem. Dopředu Kramář příliš nemyslel, stanovil si krátkodobé mety, kupříkladu druhou českou univerzitu, rovnoprávnost češtiny v úředním styku, zvýšení platu úředníků určité kategorie apod., a podléhal náladám vnitropolitického mocenského zápasu. Jeho odpůrci se pak domnívali, a nebyli vždy v právu, že osobní mocenská pretence mu je víc než aspirace národní, že skáče od mantinelu k mantinelu, že není ani radikál, ani konzervativce, leč jednou to, podruhé ono podle momentální potřeby, že ani nehájí Židy, ani není proti nim, jen je využívá. Nebrali přitom na vědomí fakt, že Kramář byl v jednom principiální – v ohledu na české podnikatelské vrstvy, které dokázal zájmově sjednotit na jednotlivých bodech národního či říšského (vládního) politického programu, že byl vždy vyhraněně nacionální, aniž mu v tom překážely různé kontakty s německými politiky, a že byl za všech okolností nositelem družebních styků se slovanskými národy, zejména s Ruskem. Můžeme být ke Kramářovi sebeodmítavější, avšak jedno mu přece upřít nelze: dovedl na Vídní vymoci mnohé, byť za cenu ústupu od velkých všenárodních cílů. Proto by bylo neobjektivní a chybné, kdyby se jeho pozitivní politika před vypuknutím Švihovy aféry odsuzovala, jak se občas v minulosti dělo. V předvečer první světové války se však Kramář dopustil neodpustitelného omylu, když propadl svůdné představě, že zlikviduje národně sociálního konkurenta a oslabí kartel tzv. radikálních stran. František Xaver Šalda, František Mareš a množství dalších předních intelektuálů, mezi nimi i mladočechů, kteří se krátce předtím angažovali v ruské Bejlisově aféře a přispěli k osvobození židovského studenta ohroženého trestem smrti za údajnou rituální vraždu dívky, se postavili na odpor osočení dr. Karla Švihy z konfidence. Jejich odpor jako symptom závažnějších posunů na politické scéně mohl v očekávaných volbách mladočechům – navzdory jejich úspěchu před porotním soudem ve věci

Švihy *contra* Národní listy – zlomit vaz. Naštěstí pro Kramáře se rozpoutala válka a zamíchala kartami docela jinak.

Již za svého života se Kramář dočkal z více stran jízlivé kritiky pro ideologii neoslavismu. Byla prý neprozíravá a českému národu carofilskou orientací uškodila. Nemyslíme si to. Avšak i tady se v jistém smyslu projevila Kramářova politická krátkodečnost. Kramářovi se neoprávněně vyčítila reakčnost novoslovanství, vyvozovaná ze vztahu k pravoslaví a k ruské aristokracii. Vesměs šlo o účelové výtky. Ač byl jeho sňatek s krásnou a inteligentní Naděždou Nikolajevnou Abrikosovovou proveden podle pravoslavného ritu, Kramář k pravoslaví nekonvertoval. Češi ovšem až donedávna neměli ani ponětí o skutečné tváři pravoslavného myšlení a vycházeli jednostranně, nepoučeně, ba hloupě z prostého konstatování pravoslavné ortodoxie, konzervativnější a sterilnější než římský katolicismus. Mimochodem byl to Masaryk, kdo za Kramářovy první cesty na Rus upozornil svého politického žáka na filozofii Vladimira Solovjova. A byli tu starý Chomjakov, Jurkevič, Fjodorov, z mladších Bulgakov, Šestov, Florenskij, Frank, Berdjajev, Losskij, Iljin a jiní myslitelé čerpající ze zřidel pravoslavného mysticismu, vizionářství a hluboké citovosti, jež tak vhodně doplnila a doplňuje západní racionalistické myšlení. Je-li učení T. G. Masaryka v něčem původní, pak mimo ostatní své přínosy v tom, že Masaryk si s dlouhým předstihem před světovou válkou a ruskou revolucí uvědomil nosnost ruského myšlení a ruské duchovní kultury v evropském a světovém měřítku. Nebyť onoho „pravoslavného myšlení“ (přičemž pojem je náš výpomocný novotvar) nebylo by ani filozoficky přesazných děl Gogolových, Gončarovových, Tolstého, Dostojevského a Čechova. A ruská klasika byla doménou estetických, etických i občanských norem manželů Kramářových.

Politicky vzato, novoslovanství bylo bezesporu ovlivněno, podněceno a inspirováno Kramářovou chotí a její společností, s níž Karel Petrovič přicházel do styku pravidelně jednou i víckrát za rok v Barbo na Krymu. Vlivy paní Naděždy na jejího muže nebyly pokaždé kladné. Žena s hystrionskými rysy příznačnými pro něžné pohlaví vyššího vzdělání ruské národnosti se naučila česky a okouzila tím Kramáře, česky četla i psala, avšak nikdy se nenaučila Čechům rozumět. Svým sex-appealem zcela ovládala manžela, a dokázala u něho prosadit, cokoli si zámerala. Podkuřovala mu, hrála na jeho ješitnost, rozmazlovala ho. Na druhé straně s ním žila v hmotném dostatku a naprosté, oddané věrnosti. Monogamní Kramář nepřekonal nikde, ani v běhu politiky, „zátěž“ šťastného bezdětného manželství. Spolupracovníky si vybíral podle ženinych rozmarů. Klasik českého naturalismu Karel Matěj Čapek-Chod byl po úmrtí velkých českých literátů, spojených s mladočeskou stranou, největším kulturním zjevem v redakci *Národních listů*. Nebyl dvorný, byl dítě periferie a mluvil stylizovanou hovorovou češtinou. Paní Kramářové se zdál obhroublý a okázale dávala najevo pohrdání jeho romány, které pravdivostí výpovědi uváděly do rozpaků samotného Šaldu. Pro Kramáře platil úsudek jeho choti víc než hlasy odborné kritiky, všude zdůrazňoval její umělecké školení a vytříbený vkus. Před Čapkem-Chodem paní Naděžda dávala přednost novoromantické prozatérce Růženě Jesenské (nikoli jedině, ale nejspíš i proto, že její bratr byl zubařem obou manželů).

Kramář neváhal a v manželčině intenci poučoval starého spisovatele, jednoho z největších, jaké Češi na počátku dvacátého století měli, kterak psát jako ona, vždyť rozprávky o dívkách opuštěných zhýralými šlechtickými hejsky znamenají víc než ty jeho obrazy bohémy, rozkládající se buržoazie a „sprostého“ lidu. Přesto přese vše novoslavismus nebyl Kramářovou prohrou.

Poměr k Rusce, vycházející z osobního zájmu o slovanský východ, mu umožnil nalézt alternativní zahraničněpolitickou oporu pro zápas vlastního národa za plnost jeho práv. Tuto oporu paralelně nabídl monarchii, aby snáz mohla kompenzovat drtivou převahu spojeneckého Německa, a zasadil ji do celé struktury, do bohatého přediva slovanské politiky s dosti impozantním a snad i velikášským záměrem: sladit velmocenskou politiku Rakousko-Uherska a Ruska na Balkáně bez četnické pomoci Německé říše. Jenže Kramář se příliš nechal unášet bludící mírotvorné mise. Nedomyslel fatální závislost Vídně na Berlínu a v spasitelském snění byl zrazen bosenskou anekční krizí 1908. Vzápětí po pražském novoslovanském kongresu, s pádem Beckovy vlády a s vítězstvím Aehrenthalova balkánského konfrontačního kurzu padly všechny šance novoslavismu. Co přežívalo do války, to bylo dekorum, pouhý folklór pro pár nadšenců Vajanského a Klofáčova zrna.

Zbývá ještě novoslovanského Kramáře obhájit před předpojatostí. Bratřil se prý s ruskou reakcí. Opravdu? Tvrdili to většinou lidé, kteří o ruské skutečnosti věděli pramálo. Kramář se inspiroval Solovjovem, publicistikou Verguna, Volodimirova, Bobrinského, Chomjakova juniora, Vitalije Maklakova a dalších, rozvíjel součinnost s ruským zpravodajem ve Vídni Svatkovským apod. Ani jeden ze jmenovaných nebyl reakční konzervativce. Šlo, pravda, o legalisty, leč reformní ražby, kteří usilovali na úkor svého osobního standardu o změnu samoděržavného, anachronického Ruského impéria v moderní monarchii konstitučního typu. K takovému Rusku vzpínal ruce i Karel Petrovič Kramář. A potom – byl neoslavismus vskutku tak zbytečný, mrtvý už při svém početí a ireálný pro nereformovatelnost Rusí? Podle nás aspoň jeden chvályhodný důsledek přinesl. Bývá zapominán. Rusofilství českého lidu v zápolí, ve vojsku a v krajanských obcích za vítězství ruských armád 1914–1915 znamenalo prolog boje za samostatný stát. Předpoklad k němu položila již expedice českých novoslovanských lékařů v balkánských válkách. To byl ideový plod snah dr. Karla Kramáře, po roce 1918 uměle zanesený tlustými nánosy prachu.

Teze pozitivní politiky a novoslovanství měl Kramář pohromadě, když na jaře 1907 přistoupil k reorganizačnímu sjezdu mladočeské strany. Sjezd ho postavil do jejího čela. Pro stranu takový posun znamenal rozhodující krok k modernizaci. Zdařilo se tím překlenout kritické období dozrívajícího honoračního stranického modelu, kdy mezi sebou soutěžily a vzájemně se potíraly různé frakce, kliky a zájmové „lobby“. Kramář zdaleka nebyl aklamativně přijat jako předseda užšího výkonného výboru a poslaneckého klubu. V předsednictvu strany zasedal i prokatolický Karel Černohorský nebo antisemita Václav Březnovský, kteří jeho volbě vehementně oponovali. Mezi krajanskými funkcionáři podobných oponentů nebylo nijak málo. Do vedení strany přicházel muž liberálního středu a moderního poli-

Obr. 9. Karel Kramář, po 1900

tického smýšlení, zároveň vzdělanec i podnikatel, napojený na národní finanční kapitál, bývalý realista, žijící někdy v ostré disharmonii s bratry Grégořovými, ctěnými zakladateli strany a jejího tisku, a nyní neméně ostře zacílený vůči radikální frazeologii ústředního mladočeského deníku Národní listy. To vše ho do funkce předsedy strany doporučovalo se značnou dávkou nejistoty. Přesto zvítězil na celé čáře. Strana i se svým státoprávním cílem byla v krizi. Potřebovala nutně nový programový dokument. A hlavně vyžadovala akceschopnost, agilnost a přesvědčivost pro nadcházející volby podle všeobecného hlasovacího práva do poslanecké sněmovny.

Podle našeho soudu Karel Kramář ve straně triumfoval na základě tří neoddiskutovatelných faktorů. Především nabytí přesvědčení o tom, že po neúspěchu Grégrů s vybudováním strany jiného charakteru, než byl původní, strany, již jsme kdysi s trochou licence nazvali „vnitrostranickou koalici“, bude třeba mladočechy jednoznačně profilovat jako stranu všech podnikatelských vrstev a tomu přizpůsobit jejich organizační řád. Model strany městské buržoazie přitom již formuloval nymburský poslanecký program Josefa Kaizla z prostředku devadesátých let. Avšak po něm logicky následovala secese agrární frakce, která mladočechy výrazně oslabil, a zhruba pětiletí po zrodu České strany agrární (1899–1904) se mladočeši zbytečně vyčerpávali polemickými útoky na nový stranický útvar. Vedle

něj také bojovali s národně sociální stranou jako zázemím živnostnických malovýrobců a radikálních nacionalistů, původně vycházejícím z mladočeské ideologie, ale postupem doby se od ní stále vzdalujícím. Kramář se zaměřil na české podnikatele en masse bez rozdílu sociálního statutu, náboženské konfese a etnického původu, obracel se rovněž na dělníky národního směru a mladočeský program přetvářel v tomto nosném, v podstatě buržoazně-demokratickém duchu. Proto bezvýhradně podpořil sociální demokraty a realisty s jejich obnovenými a pod odezvou událostí „bouřlivého roku“ 1905 zradikalizovanými návrhy všeobecného volebního práva. Zaštilil i studentskou obec, domáhající se samosprávných akademických svobod. Tím získal obdiv veřejnosti a prostých straníků, nezátížených dogmaty z minulosti.

Druhý faktor byl v mnohém nejdůležitější. Kramářův důvěrný vztah k dr. Jaroslavu Preissovi, tenkrát nejperspektivnějšímu českému finančníku, oblíbenému paní Naděždou, se budoval od chvíle, kdy Preiss dokázal žurnalisticky i národohospodářsky uhájit pozice českého bavlnářského textilnictví, což byl Kramářův zájem vitálního významu. Nejednalo se o to, že by byl Kramář velký podnikatel – jeho tři podniky byly menších rozměrů –, a dokonce ani o to, že by byl podnikatel nadprůměrně úspěšný. Avšak podniky ho živily, a proto se nutně musel vyznat ve složitém spletní rakousko-uherského textilního trhu: kromě zahraničního trhu existoval vnitřní trh celorožský, dále předlitavský, českých zemí a speciálně Českého království. To bylo nad Kramářovy síly i možnosti, takže spojil své soukromé zájmy se zájmy strany a napojil se spolu s ní na finanční kapitál Živnostenské a Průmyslové banky. Ve vedení největší české Živnostenské banky měl Preiss, ve správě Průmyslové banky bousovského potravinářského podnikatele v marmeládě Jindřicha Gustava Maštálku. Oni to byli, kdo dokázali finančně zajistit reorganizaci mladočechů a kdo realizovali finanční plán Preissův, spojený s dobytím doposud staročeské správní rady Živnobanky pro mladočeské zástupce. To do veliké míry rozhodlo v Kramářův prospěch.

Třetí z faktorů byl povýtce organizační. Aby Kramář mohl začít přetvářet zavedenou, již tradiční stranu českých podnikatelů, vývojově určující sociální vrstvy obyvatelstva té doby, musel mít relativně početný zástup stoupenců. Mezi starými mladočechy je měl jenom podmíněně. Opět to byl Preiss, kdo pomocí přítele a významného podnikatele i finančníka Jana Třebického získal k součinnosti jejich společného druha Aloise Rašína, nezávislého pokrokáře, vládnoucího vlivnými novinami Slovo. Rašín, který měl vysoký kredit z let věznění tzv. omladinářů a jako advokát získal renomé případem Svatováclavské záložny, byl cenný spiritus agens náboru dalších spolupracovníků. Do mladočeské strany převedl svoji skupinu Slova, podchytil a získal frakci odštěpených realistů z okruhu redakce revue Přehled (Zdeněk Tobolka, Josef Gruber, Augustin Žalud, Emanuel Chalupný aj.) a v neposlední řadě kulturně vlivnou skupinu akademické inteligence, donedávna souzvučnou s Masarykovými realisty (více sympatií, méně stranickým členstvím) a teď znechucenou vnitrostraničnými poměry po „korupční“ aféře Jana Herbena. Náleželi k ní např. Jaroslav Vlček, Lubor Niederle, Gustav Friedrich, František Mareš, Edward Babák. S pracovníky tohoto kalibru již bylo možné

o něco vážně usilovat. Krátce před stranickým sjezdem se pro Kramáře vyslovil stávající předseda strany Václav Škarda a s ním větší počet mladočechů jako Bedřich Pacák, Karel Adámek, Josef Fořt, František Fiedler. Reorganizace se povedla. Byť poté už mladočeši volby nevyhráli, udrželi si třetí místo ve volebních výsledcích stran za agrárníky a sociální demokraty, tudíž za masovými politickými stranami. Poslední předválečné říšské volby 1911 znamenaly v jistém směru největší Kramářův úspěch. Bez reorganizace by byl nemyslitelný.

Reorganizace a volby roku 1907 zabraly Kramářovi většinu času. Ač nevynikal soustavností a pilí, využil jej nad očekávání. Nicméně vzrostla jeho závislost na těch, kteří mu k úspěchu pomohli. Nejenže se všem odvděčil tučnými prebendami, ale v podstatě jim přenechal běžný chod domácí politiky, zatímco sám se soustředil takřka výhradně na poslanecký klub a vídeňskou politiku. Příznačné pro Kramáře bylo, že i když jeho vazby na vídeňské vlády nebo jednotlivé ministry mohly být sebeintenzivnější (poslední předválečný předlitavský premiér hrabě Stürgkh byl považován za jeho osobního přítele), ani za obzvlášť výhodné situace nepřijal ministerské křeslo. Prostě si nechtěl zadat. Zachoval si tak volné ruce pro případnou kritiku vlád, jak se vskutku projevovala v národnostní a státoprávní otázce, v otázce školské nebo v problematice zahraniční politiky po anexi Bosny a Hercegoviny či za balkánských válek. Přesto zůstává neobjasněno, do jaké míry bylo vhodné, že domácí politiku mladočechů přenechal erupivnímu, netaktickému, velice schopnému a arivistickému Aloisi Rašínovi. S Rašínem o mladočeském postupu na domácí scéně spolurozhodovali jeho tehdejší přátelé Tobolka a Maštálka, z pozadí Preiss a Třebický. Ti též společnými silami uskutečnili Rašínův projekt zakcionování grégrovského deníku Národní listy v roce 1910. Kramáře sice formálně zvolili do předsednické funkce ve správní radě vydavatelské Pražské akciové tiskárny, jenže Kramář se v případě novin a vydavatelstva fakticky na ničem přímo nepodílel. Spokojil se konstatováním, že akcionování překlenuje anomální dvojkolejnost, kdy ústřední orgán strany (Národní listy) byl v rukou grégrovských radikálů a psal proti předsednictvu strany, jež bylo nuceno vydávat si vlastní denní orgán v zadluženém, jakkoli zpravodajsky hodnotném Dni. O víc se nestaral. Přesto právě jeho autorita a věhlas přinesly mladočeské straně ve volbách 1911 nejvíce potřebných bodů. Hlavně Kramářovy aktivity ve Vídni, nahrazující po letech činnost Gustava Eima a vlastně na ni navazující, získaly mladočechům početné uskupení sympatizantů, voličů i členů z umělecké fronty.

Rozvahu o mladočeské straně jako straně podnikatelské a zároveň intelektuální národní elity Kramář před čtenáři předestřel před rokem 1907 hned několikrát. Při všech výhradách ke Kramářově prozíravosti snadno dojdeme k závěru, že to byla chytrá myšlenka. Spojit buržoazii s vědci a umělci v jednom stranickém organismu se snažil už Julius Grégr a více intuitivně jí vytvářel předpoklady po celou dobu své politické a žurnalistické aktivity. Poučen z Riegrovy neústupnosti zachovával – s výjimkou pravosti Rukopisů – vůči kulturním tvůrcům neideologické, názorově neutrální stanovisko. V prvním desetiletí dvacátého století ovšem národní kultura vypsěla, specializovala se, navázala

zahraniční kontakty nebo se snažila je navázat, generačně i zájmově se rozrůžnila – a bylo nutno hledat a nalézat nové cesty, nové prostředky a metody, jak s ní vést dialog. Ačkoli Kramář nebyl múzický člověk a jeho literární, hudební i výtvarný vkus byl akademicky konzervativní, nepochybně pragmaticky, avšak s neobyčejnou bystrostí odhadl touhy umělecké moderny a první (předválečné) avantgardy i české vědy po mezinárodnosti.

Určitý mezinárodní rámec, v daném momentě navýsost podstatný, Kramář dokázal českému politickému životu udělit v publikaci Poznámky o české politice z roku 1906. Z jeho knih jde o titul nejhodnotnější. Vědomě v něm české kultuře nabídl pluralitní ideovou základnu, zbavenou mýtů, předsudků a ošidných dogmat, zejména ideologicko-politických. I v zájmu české kultury, netoliko českého podnikání a české politiky, pokoušel se Kramář opakovaně o tzv. státní převrat, to znamená o proniknutí mladočeských reprezentantů do rady koruny, aby se česká buržoazie Kramářovým prostřednictvím mohla podílet na výkonu celostátní (říšské) moci. Poznámky o české politice mířily ovšem prvořadě jinam. Kramář v nich předložil konkrétní návrhy na demokratizaci volebního a ústavněprávního systému, na oslabení německého státního centralismu a na možnost česko-německého vyrovnání v českých zemích. Nabídku svých řešení se snažil uvádět na fórum poslanecké sněmovny a dokázal, že roku 1911 mladočechy volil nejen Arnošt Procházka se skupinou dekadentů kolem Moderní revue, nýbrž rovněž příslušníci generace bratrů Čapkových a malířské Osmy, mladí architekti (Josef Gočár, Pavel Janák, Vlastislav Hofman) a hudebníci (Vítězslav Novák, České kvarteto). Kramářův vliv ve správě Moderní galerie, jeho zahraniční konexe a účinná starost o české umění příkladně napomohly tomu, že se česká výtvarná moderna dostala aspoň sporadicky na vídeňské aukce a že pronikla před rokem 1914 za hranice mocnářství. V Národním divadle pak byla mladočeská strana oficiálně propojena se správou první scény i s jejím uměleckým vedením. Kramářovými přáteli byli jak předseda Společnosti Národního divadla dvorní rada profesor Jaroslav Hlava, tak ředitel Gustav Schmoranz, šéf opery Karel Kovařovic, šéf činohry Jaroslav Kvapil i šéf baletu Augustin Berger. Podobně tomu bylo na univerzitě, technice nebo v České akademii apod. V literatuře byly kulturní pozice mladočechů nejviditelnější. To bývá často nedoceňováno, stejně jako vysoký počet různých novin, časopisů a revuí, jež spadaly do mladočeské sféry. Kramářovy zásluhy o takovýto stav byly velké, zájem o kulturní oblast vyvíjel obdobnou jako jejích konkrétních problémů nepoměrně znalejší Masaryk. Spatřujeme v tom dědictví mladého Kramářova realismu.

Historička Milada Paulová na konci třicátých let hodnotila Kramářovo memorandum ruskému ministru zahraničí Sazonovovi, předané ruské straně v předvečer válečného konfliktu vídeňským zpravodajem Svatkovským v Bukurešti, jako vrchol politického úsilí českého slavjanofilského politika. Podobný názor byl poněkud přemrštěný. Podle nás memorandum podává další důkaz o Kramářově krátkozrakosti. Karel Kramář v okamžiku, kdy memorandum podal Rusku jisté mezinárodněprávní podněty a ústavněprávní návrhy, v nichž aplikoval ústavu německého Bundesstaatu na rakousko-uherské poměry (otázku Slovenska však

pominul jako nedůležitou), nepočítal s tím, že světová válka propukne už za pár týdnů. Spíše jako jiní pozorovatelé se domýšlel, že k očekávanému válečnému střetu velmocí dojde přibližně v roce 1915 nebo 1916, když Rusko za vydatné pomoci Francie dozbrodí své kvantitativně nemalé branné síly. Byla to optimistická představa stoupenců politiky Dohody. Nebrala v potaz nutnost Německa vést rychlou válku v zájmu zadržení hroživé finanční krize, do které vilémovská říše podle svědectví prezidenta Říšské banky Helffericha upadala v důsledku námořního Tirpitzova programu, zaměřeného na soutěž s Anglií. Kramář, veden intencí ruského vítězství, se nechal unést k opravdu velezrádnému kroku. Jistěže po brzkém vzniku války trnul obavou, aby snad rakouská zpravodajská služba, ostatně nikoliv neschopná, neodhalila jeho tajemství a nepopravila ho za ně. Proto – nejenom následkem své víry ve svaté poslání Rusi a v její neporazitelnost – se upnul k naději ruského válečného triumfu a k osvobození českých zemí ruskými armádami. Vize vzaly záhy za své a Kramář byl zatčen. Byl sice zatčen jako hlavní představitel českého rusofilství (podle vojenských kruhů „Moskalophilie“) a jeho nepraktičnost – v kapse si ponechal číslo orgánu protirakouského francouzského odboje – ho nepřímo usvědčila z konspirativní odbojové činnosti, ale přece jen se mu asi v žaláři ulevilo, jakmile zjistil, že Vídeň o jeho velezradě nic neví.

Prvorepubliková publicistika zneužívala lojalistických projevů Karla Kramáře z vězení (jeho výpovědi, obhajobného plaidoyer, žádosti císaři o milost), aby „dokazovala“, jaký že je Kramář rozený oportunist a co to bylo za Rakušáka. Její útoky máme za podlé. Kramář totiž pracoval v odboji víc než druzí, rozhodně víc než jeden z jeho nejohavnivějších kritiků profesor Zdeněk Nejedlý. A přestože měl obavu z prozrazení nešťastného memoranda – a kdo by ji neměl –, jeho iniciativa po Masarykově odjezdu za hranice rozhodla o vzniku tajného výboru Maffie. Zásluhou Kramáře, Rašína, Preisse a Františka Síse se z umrtného Národního výboru stal později vrcholný orgán celonárodní vůle, Národní výbor československý. Na druhé straně se nezdůrazňovala morálněvolní prohra dr. Kramáře, k níž za války skutečně došlo, jenomže jinde. Prohrou byl fakt jeho neemigrace, oslyšení Masarykovy výzvy k výjezdu. Místo sebe, neschopna opustit pohodlí rodinného krbu, vyslal za hranice matného novoslovanského agrárníka Josefa Düricha, čímž – aniž by to mohl tušit – dal agrární straně do budoucna zbraň do ruky proti své osobě. Jinou otázkou je, do jaké míry byl Kramář s to porozumět společenským pohybům na sklonku války a do jaké míry se osvědčil jako demokrat. Máme z vícera příčin za to, že podzim 1918 znamenal počátek jeho politického pádu.

V polovině dvacátých let, když Kramář vedl svoji dětinskou při s Hradem, velký malíř, grafik a karikaturista Vratislav Hugo Brunner nakreslil a opatřil textem bibliofilský tisk, jež nazval Pohádka o králi Sobiáší. Králem Sobiášem byl Kramář ve zkarikované projekci. Brunnerovy sarkasmy se střefovaly vcelku správně do nedostatků Kramářova demokratismu, nebo líp: do reziduí monarchismu v jeho mysli. Víme, že ještě na podzim 1918 – těsně před převratem – Kramář váhal, pokud se jednalo o formu samostatného československého státu. Demokratický repub-

likanismus zahraniční odbojové akce nepřijal za vlastní asi zejména proto, že se obával, aby se nedestabilizovala sociální situace, aby „bezuzdná“ demokracie neohrožovala vlastnické poměry, aby nedošlo případně k bolševizaci mas. Bohužel nevydaná Tobolkova edice protokolů ze schůzí Národního výboru československého tuto hypotézu potvrzuje. Masaryk bolševizaci pochopitelně také nebyl nakloněn, jak ukázal prosinec 1920, ale jeho a Benešův etický socialismus – vytváření podmínek pro další sociální vývoj k socializaci, k postupnému zespoločenšťování výroby a kulturních statků – byl pro Kramáře nepřijatelný a nutně se s ním musel rozejít. Po dělbě moci z prosince 1918, kdy proti své vůli byl konsenzem veřejného mínění donucen jako dosavadní předseda Národního výboru přednést návrh na obsazení prezidentského úřadu z exilu se navrátilším Masarykem a sám zaujmout funkci prvního premiéra, prohlubovaly se diskrepance mezi Kramářem a Hradem, a nejen Hradem, nýbrž celým národem.

Obecní volby z jara 1919 daly zapravdu lidu, ne Kramářovi, jenž se tou dobou angažoval ve prospěch intervenčního tažení na Moskvu, pro Spojence včetně Čechoslováků zhoľa nepřijatelného. O Kramářově naivitě a zaslepenosti nadto svědčila teoreticky nezaložená a chybně, až nesmyslně predikující monografie Ruská krize, v níž Kramář dokazoval na výsledcích Nepu, podle Leninovy státnické koncepce oživujícího sovětskou ekonomiku tržními hospodářskými mechanismy, že sovětské zřízení se bude zvolna kapitalizovat a úplně zanikne. Knihu vydal i v ruštině pro potěchu konzervativním emigrantům ze sovětského Ruska, neboť ač před válkou s ruskými konzervativci téměř nekomunikoval, po revoluci se paradoxně stal jakýmsi patronem a štědrým mecenášem nejpravicejších ruských emigrantských kruhů. Mimoto Kramářova polemika s Benešovou zahraničněpolitickou orientací byla neprozíravá a je třeba konstatovat, že byla scestná. Po roce 1919 a ještě markantněji po zavraždění Aloise Rašína, jenž po válce už vážně ohrožoval Kramářovu vůdčí pozici v jeho straně, vybíral si stárnoucí politik spolupracovníky výhradně po konzultacích se svou ženou – a podle toho to vypadalo. Zvláště zhoubnou roli sehrával a nešťastný vliv na Kramářovy vyvíjel národohospodář František Xaver Hodáč, obdivovatel diktátorského principu získání a udržení politické moci.

Neumění se přizpůsobit, nesoulad s aktuálními poměry, vzrůstající naivita, to vše způsobovalo Kramářův rozchod s realitou, se skutečnými národními potřebami. Jeho vrcholnou érou byla léta před převratem, nebo ještě spíše před první světovou válkou. I tehdy se sice ukazovalo, že Kramář byl mimo Vídeň neobratný, jako politik málo pracovitý, neustále si rekreující neurastenické potíže v lázních, zájezdech k moři a na Barbo, nicméně v aréně rakouského parlamentu svými řečnickými schopnostmi, jazykovými znalostmi, všeobecným rozhledem a určitou konstruktivní věcností se dokázal prosadit a uměl prospět české věci. Pokud T. G. Masaryk soudil jinak, křivdil mu. Státníkem ovšem Kramář přestal být během pařížské mírové konference, a to navzdory faktu, že s ním Edvard Beneš nehrál fěr a že byl respektován na straně spojeneckých delegací. Nicméně jeho angažmá v ruském problému z něho učinilo směšnou figurku na šachovnici světového dění. Vraťme se nyní na zlomek vteřiny k psychohře, kterou jsme demon-

Obr. 10. Karel Kramář, 1907

strovali na začátku našeho zamyšlení. Kramářovi by se byli rozčilovali nad Lenzovou Hodinou němčiny, předně nad spisovatelovou demystifikací politických vůdců. Žili přesvědčením, že Karel Petrovič byl na rozdíl od TGM pravým a posléze zneuznaným „vůdcem národa“. Jejich přesvědčení se ale zakládalo, jak tomu často bývá, na chybě sebepečení. Kramář je zajímavý případ českého parlamentáře a profesionálního politika, jehož negativní vlastnosti podporovaly jeho marnou snahu přizpůsobovat poměry vlastním představám. Jako politik zajisté příliš nepřerůstal dobový průměr, disponoval státnickými sklony i vlohami v rámci času svého života, nadčasový význam a osobnostní velikost neměl. A přesto nás dodnes provokuje k úvahám a návratům. Ano, Kramář byl rozporná individualita, jeho působení v českém veřejném dění bylo rozporné a rozporná logicky zůstává i jeho reflexe v očích potomků.

Resümee

Martin Kučera

Kurze Erwähnung über Karel Kramář als Typ eines Politikers

Der Autor stellt eine Erwägung über den Politiker Karel Kramář vor der Gründung der Tschechoslowakischen Republik als einer autoritativen, emotionellen und ursprünglich gut gebildeten Person dar, der auf dem Gipfel seiner

individuellen Entwicklung Mitte der 90er Jahre des 19. Jahrhunderts gelangt war. Im Prinzip ging seine Entwicklung nicht weiter, denn politisch gesehen gelangte er erst nach dem Tode von Josef Kaizl in die ersten Reihen seiner Jungtschechischen Partei. Seine politische Linie war auf Kompromissen bei der Verteidigung der Interessen des tschechischen Volkes und der speziellen Interessen tschechischer Unternehmungen gegründet. Als Parlamentssprecher und Kabinettaushändler trat er mehr hervor als in der

Position des Parteiführers. Mit Hilfe von Freunden erreichte Kramář im Frühjahr 1907 eine führende Stellung in der Partei, und damit war er auf dem Gipfel seiner Möglichkeiten gelangt. Der Autor verwies auf die negativen wie auch auf die positiven Seiten von Kramářs politischem Wirken. Den Aufgaben, verbunden mit der neuen Orientierung der tschechischen Politik nach 1918, war Kramář nicht mehr gewachsen.

Übersetzt von Marianne Horáková